

**ВОЛОДИМИР БОНДАРЧУК – ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ,
ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, ЛЮДИНА**

***Анотація.** У статті висвітлюється життєвий шлях нашого видатного земляка Володимира Гавриловича Бондарчука – відомого вченого, академіка, громадського діяча та прекрасної Людини. Подано спогади односельців про долю родини Бондарчуків та про самого Володимира Гавриловича.*

***Ключові слова:** Володимир Гаврилович Бондарчук, с. Дениші, геологія, вчення про тектоносферу.*

Виклад основного матеріалу. Володимир Гаврилович Бондарчук народився 29 липня 1905 року в селі Дениші Чуднівської волості Житомирського повіту (за існуючим на той час адміністративним поділом). Тепер це село Дениші Житомирського району Житомирської області.

Родина Бондарчуків була дуже велика. Батько В. Г. Бондарчука, Гаврило Антонович, і мати, Василина, мали дев'ятеро дітей: семеро синів (Василь, Яків, Володимир, Микола, Леонід (Левко), Іван, Григорій) та дві дочки (Олена і Ганна). Доля по різному накреслила життєвий шлях кожного з них.

Найстарший син, Василь, отримав вищу медичну освіту ще у дореволюційні часи. Працював лікарем. Дітей не мав.

Яків Гаврилович Бондарчук (1894–1980), корінний житель с. Дениші, до Другої світової війни працював у колгоспі, рядовим пройшов фронтовими дорогами, після демобілізації працював у Тригірському лісництві, працівником шляхової дільниці на залізниці. Разом з дружиною Марією Яківною виростили і виховали трьох дітей: Якова, Олександра і Володимира. Олександр і Володимир загинули на фронтах Другої світової, а Яків Яковлевич Бондарчук і нині проживає у с. Дениші.

Про Миколу Гавриловича Бондарчука відомо те, що під час Другої світової війни був військовим хірургом у званні капітана медичної служби. Кінець війни застав його в Австрії. Отримав звання

майора медичної служби. Після закінчення війни проживав у Вінницькій області. Помер. Мав двох дітей: сина і доньку.

Леонід Гаврилович Бондарчук після закінчення школи у с. Дениші і отримання агрономічної освіти працював агрономом спочатку у селі Карвинівка, а потім у с. В. Коровинці. Під час війни був директором цукрового заводу. Виконуючи завдання підпільників, організував вивіз цукру та продуктів до Житомира, повідомляючи задалегідь денишівських підпільників, які вже чекали на обоз поблизу села. Таким чином продукти харчування потрапляли не за призначенням. У 1948 році зазнав переслідування з боку сталінського уряду (за співробітництво з німецькою окупаційною владою). Відбув 10 років заслання у Кемеровській області росії. Був одружений. Батько двох синів: Віктора і Володимира, які проживали і проживають у м. Житомирі. Помер.

Іван Гаврилович Бондарчук проживав у Ленінграді (нині Санкт-Петербург). Після виходу на пенсію повернувся у с. Дениші. Помер. Похований у с. Дениші.

Григорій Гаврилович Бондарчук загинув у 1917 року під час революційних подій. За фахом – агроном вищої категорії.

Олена Гаврилівна Бондарчук (1908–1989) все життя проживала у селі Дениші. Працювала у колгоспі робітницею, ланковою городньої бригади. Була одружена, але чоловік загинув на фронті у 1945 році. Сама виростила і виховала п'ятеро дітей.

Про Ганну Гаврилівну відомо те, що проживала вона разом з чоловіком (Ніканором Бельським) в Чорнобилі. Потім сім'я переїхала до м. Ленінград. Рано овдовіла. Фактично сама виростила і виховала п'ятеро дітей. Пережила блокаду Ленінграда. Після важкої хвороби померла. Про долю дітей Ганни Гаврилівни нічого не відомо.

Жила така велика родина в маленькій глинобитній хатині на західній околиці села Дениші. Глава сімейства, Гаврило Антонович, працював провідним ливарником на місцевому чавунно-плавильному заводі; дружина вела домашнє господарство і виховувала дітей. Життя було дуже важким. Але, не зважаючи на всі труднощі життя того часу, родина багато зусиль прикладала для того, щоб всі діти отримали освіту. Сам Гаврило Антонович мав початкову освіту, а мати Василина була безграмотною. Але в сім'ї була на той час немала бібліотека, яка нараховувала більше двох сотень книжок, і в сім'ї всі дуже любили

читати книги ще з малих років. Напевно тому більшість членів родини Бондарчуків отримали вищу освіту і стали педагогами, інженерами, агрономами тощо.

Ділянка землі, на якій господарювали Бондарчуки, для якихось потреб знадобилася володарці Денишів і денишівських земель Марії Терещенко. Вона запропонувала Гаврилові Антоновичу вибрати в околицях Денишів місце для будівництва нового будинку. Таке місце було обране на східній околиці села за 1,5 км (нині тут знаходиться шляхова ділянка). Через деякий час будинок був збудований, причому все будівництво було зроблене за рахунок Марії Терещенко. Родині Бондарчуків залишилося тільки вселитися в нове помешкання. На той час будинок був величезний: на чотири кімнати з великим коридором. Подальша доля будинку така: у 1938 році під час ліквідації хуторів Бондарчукам було запропоновано розібрати будинок і переїхати в село, що і було зроблено. Будинок розібрали, придатний матеріал було використано для будівництва будинку Олені Гаврилівні. Він стоїть і сьогодні. Після цього велика родина Бондарчуків роз'їхалась світом. У Денишах залишились тільки Яків Гаврилович та Олена Гаврилівна [3].

Гаврило Антонович помер у 1928 році, його дружина Василина померла через 6 років у 1934 році.

І ось у такій родині третьою дитиною народився син, якому дали ім'я Володимир – майбутній видатний вчений, академік, видатний громадський діяч.

Навчатися майбутній вчений почав дуже рано – з шести років. Спочатку закінчив у селі Дениші міністерське училище, двокласну учительську школу, а у 1921 році трудову школу. Потрібно відмітити, що майже всі представники родини Бондарчуків відзначалися великим бажанням вчитися, наполегливістю, працелюбністю, терпінням.

У 1921 році поступає і у 1924 році закінчує Волинський інститут народної освіти по спеціальності «Геологія і географія» [5]. Після закінчення інституту захистив дипломну роботу на тему «Геологічний нарис околиць села Білки, як матеріал для екскурсій».

На підставі положення про інститути того часу, та враховуючи матеріали дипломної роботи, 27 грудня 1926 року В. Г. Бондарчук підлягав іспитам в кваліфікаційній комісії і отримав кваліфікацію

вчителя старшого контингенту семирічної трудової школи з дисциплін агробіологічного циклу.

У 1926 році вступає і у 1929 році закінчує аспірантуру в Інституті геологічних наук ВУАН по спеціальності «Палеонтологія і стратиграфія». Після закінчення аспірантури захищає наукову роботу на тему «Кайнозойські відклади на північно-східному узбережжі Азовського моря» і отримує звання наукового співробітника.

В. Г. Бондарчук почав самостійне життя з 16 років. Будучи студентом, працював на бурових роботах, колектором (складачем геологічних колекцій) геологорозвідувальних партій Житомирського краєзнавчого музею, викладачем сільськогосподарської професійної школи у с. Білки Київської області (за існуючим на той час адміністративним поділом) з 1924 по 1926 рік. Будучи аспірантом, працював у різних геологічних експедиціях.

З 1926 року по 1938 рік працював у Геологічному управлінні України на посадах геолога, начальника експедицій, старшого геолога відділу геологічної зйомки, заступника директора Геологічного комітету. Після закінчення аспірантури, з 1930 року по 1934 рік, був науковим співробітником і вченим секретарем Інституту геологічних наук України.

Також викладав, будучи доцентом, професором Гірничо-геологічного інституту (1930–1935). З ліквідацією (1935) цього інституту у вересні 1935 перейшов на викладацьку роботу до Київського державного університету.

У березні 1938 р. був необґрунтовано заарештований органами НКВС: звинувачувався у причетності до контрреволюційної організації. Через кілька місяців справу було припинено у зв'язку з відсутністю доказів провини [2].

В університеті В. Г. Бондарчук працював спочатку доцентом, згодом професором, завідувачем кафедри загальної геології (1935–1941), заступником декана геолого-географічного факультету (1935–1941). На всіх посадах Володимир Гаврилович проявив себе як висококваліфікований спеціаліст. Так, в цей період під його керівництвом вперше для України були складені геологічні карти масштабу 1:1000000 і розроблена методика складання геологічних карт масштабу 1:200 000.

У 1938 р. захистив кандидатську дисертацію «Четвертинні відкладення УРСР», а в лютому 1941 – докторську дисертацію «Геологічний розвиток рельєфу УРСР». Затверджений у званні доктора геолого-мінералогічних наук 14 червня 1941.

У червні 1941 року В. Г. Бондарчук був призначений проректором Київського державного університету з навчальної роботи, а з 7 червня 1941 року виконував обов'язки ректора КДУ аж до його евакуації. У вересні 1941 року Володимира Гавриловича відкомандирували в розпорядження Комітету в справах геології при РНК СРСР. У жовтні 1941 року займає посаду професора і керівника відділу рудних корисних копалин в Геологічному інституті Академії Наук Узбекистану в місті Ташкент; читає курс лекцій по геоморфології і геотектоніці. За час перебування в Ташкенті провів дві великі експедиції по вивченню родовищ золота та рідкісних металів, здійснив геологічне обстеження району будівництва Північно-Ташкентського каналу та інших будівництв стратегічного значення.

У лютому 1944 року, після визволення території України, В. Г. Бондарчук повертається на роботу в Київський державний університет на посаду проректора з навчальної роботи, а також завідуючого кафедрою геології і професора геології. 7 серпня 1944 року призначається ректором КДУ згідно з наказом Наркомату освіти України. На цій посаді Володимир Гаврилович перебуває до 1951 року.

У 1951–1953 рр. В. Г. Бондарчук – заступник Голови Ради Міністрів УРСР. Із червня 1953 р. по липень 1986 р. працював в Інституті геологічних наук АН УРСР. Протягом 10 років (1953–1963) був директором цього інституту, 1963–1979 рр. – завідуючим відділом геотектоніки та геології антропогену, із червня 1979 р. – старшим науковим співробітником-консультантом цього відділу.

Ось такий трудовий шлях нашого земляка.

Володимир Гаврилович Бондарчук один з найвідоміших вчених-геологів України періоду 30–70 років ХХ століття. Його ім'я можна сміливо поставити в ряд з такими стовпами геологічної науки, як П. А. Тутковський, О. П. Карпінський, О. Е. Ферсман та ін.

В. Г. Бондарчук є автором понад 230 друкованих праць: наукових, науково-популярних, публіцистичних. Найбільш важливими в науково-теоретичному і практичному плані є його роботи: «Геологічна структура УРСР», «Геоморфологічні рівні і денудаційні

ступені Середньої Азії», «Тектоорогенез», «Геологічна будова України», «Основи геоморфології», «Стратиграфія України», «Основні питання тектоорогенії», «Основи теорії земної кори» тощо.

Володимир Бондарчук – основоположник нового теоретичного напрямку в геології – тектоорогенії та вчення про тектоносферу, що висвітлює процес тектонічного розвитку Землі на основі положення про єдність процесу розвитку структури й рельєфу земної кори. Значна частина його наукових досліджень присвячена геології та геотектоніці території України. Він – автор першої праці з геологічної структури території України, праць із проблем глибинної геології Дніпровсько-Донецької й Причорноморської западин, Криму, Карпат. Велике наукове значення мають його дослідження з проблем геології антропогенного періоду, що стосуються походження основних генетичних типів антропогенних відкладень, їх стратиграфії [4]. Підготував перший підручник із загальної геології українською мовою.

Також наш земляк є автором 27 підручників і монографій, присвячених регіональній геології, тектоніці, геоморфології та теоретичним питанням геології. Ці книги стали настільними для багатьох науковців, педагогів та працівників видобувної галузі. За якими і нині навчаються студенти та аспіранти геологічних і географічних спеціальностей. Деякі підручники перекладені кількома іноземними мовами.

Перу Володимира Гавриловича належить і ціла низка науково-популярних книжок, статей для молоді, учнів шкіл, просто любителів природи. Найбільш популярні з них: «Тамниці планети Земля», «Геологічні пам'ятники України», «Як люди довідалися про минуле Землі», «Геологія для всіх», «Багатства надр України» тощо.

В. Г. Бондарчук проводив велику суспільну роботу. Неодноразово обирався депутатом Київської обласної та міської Рад народних депутатів. У 1948 році був членом Київського міського комітету КП(б)У.

Член-кореспондент АН України.

У 1945 році брав участь у роботі Конференції об'єднаних націй у місті Сан-Франциско (США) як делегат України.

В. Г. Бондарчук багато разів бував за кордоном. Крім Сполучених Штатів Америки, він виїздив до м. Праги (Чехословаччина), де у 1978 році брав участь (як делегат від СРСР) у Міжнародній геологічній

конференції. Як вчений-геолог, проводив дослідження в Монголії, Китаї, Болгарії, Греції, Норвегії та в інших країнах. До речі, добре володів двома мовами: німецькою та англійською.

Під час перебування у США отримав від уряду цієї країни цінний подарунок: особистий легковий автомобіль марки Dodge та величезний килим у робочий кабінет [6].

За багаторічну сумлінну працю наш земляк нагороджений у 1948 році орденом «Трудового Червоного Прапора». Трохи раніше, у 1945 році, отримав медаль «За звитяжну працю». Мав багато почесних грамот від уряду СРСР. Лауреат Сталінської премії за відкриття родовищ золота в Узбекистані.

Був одружений. Дружина, Пастушок Галина Калинічна, також родом з Житомирщини (село Дидовичі Новоград-Волинського району). Вона закінчила Волинський інститут народної освіти. Разом з Володимиром Гавриловичем працювала в різних геологічних експедиціях (на Коростенщині в с. Білки, в Узбекистані тощо). У шлюбі мали одного сина Віктора (1930 року народження). Під час перебування в Узбекистані Віктор тяжко захворів на менінгіт. Хвороба виявилася невиліковною.

Всі, хто спілкувався з родиною Володимира Гавриловича, відзначають його доступність для всіх, дружелюбність, повагу та готовність прийти на допомогу людям. Так, наприклад, він багато допоміг своїй сестрі Олені Гаврилівні, яка після загибелі чоловіка сама виховувала п'ятеро дітей. Дочка Олени Гаврилівни, Раїса Анастаасіївна, закінчила КДУ (хіміко-біологічний факультет) і тривалий час проживала в квартирі В. Г. Бондарчука в Києві; іншу дочку Олени Гаврилівни Тамару сім'я Володимира Гавриловича у 1946–1947 роках забрала до себе в Київ, чим врятувала її від голодної смерті; після смерті брат, Леоніда Гавриловича, матеріально та морально підтримав родину покійного брата.

Жителі села Дениші неодноразово зверталися до свого земляка у вирішенні життєво важливих проблем, і Володимир Гаврилович завжди був у курсі подій односельчан і допомагав вирішувати їхні нагальні проблеми. Так, наприклад, коли у 1961 році виникла проблема існування в селі Дениші середньої школи (хотіли закрити 10 клас), до В. Г. Бондарчука виїхала делегація у складі 4 чоловік (В. М. Ганченко, директор школи; О. Г. Карплюк; О. М. Марченко, голова сільради;

Ф. Т. Прилепський, голова батьківського комітету) просити зберегти в селі середню школу. Після тижневого перебування в Києві проблему було вирішено позитивно [1].

Помер Володимир Гаврилович Бондарчук у 1993 році у м. Києві після тяжкої, довготривалої хвороби. Фактично останні роки життя Володимир Гаврилович був прикутий до ліжка, переживши три інсульти. Після смерті дружини Володимира Гавриловича доглядала племінниця Галини Калинічни – Кондакова Рима Степанівна, яку Володимир Гаврилович називав дочкою. Похований у Києві на Байковому кладовищі (ділянка № 47а).

У 1997 році в новому приміщенні Денишівської школи було відкрито Меморіальну кімнату-музей В. Г. Бондарчука. Експонати для музею були доставлені з м. Києва учнями і соратниками Володимира Гавриловича: книги з особистої бібліотеки академіка, його робочий стіл і письмове приладдя, зразки гірських порід і мінералів з особистої колекції, деякі папери та фотодокументи.

Сьогодні в селі Дениші є вулиця, названа на честь нашого земляка, а Денишівська школа носить ім'я Володимира Гавриловича Бондарчука.

Література та джерела

1. Бондарчук Володимир Гаврилович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://geodictionary.com.ua/node/30989> (дата звернення: 29.10.2022 р.).
2. Бондарчук Володимир Гаврилович. *Ректори Київського Університету*. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/geninf/history-rectors/bondarchuk/> (дата звернення: 29.10.2022 р.).
3. Дениші, 1559–2019 рр.: іст.-краєзнав. опис / авт.-упоряд. О. Ю. Бурківський. Київ : Фенікс, 2019. 256 с.
4. Наукова школа В. Г. Бондарчука. *Науковці України – еліта держави*. URL: http://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=nued2&load=edu_shools_bondarchuka.html (дата звернення: 29.10.2022 р.).
5. Славетні постаті Житомирського Університету. URL: <https://zu.edu.ua/postati.html> (дата звернення: 29.10.2022 р.).
6. Шаталов М. М. Видатний педагог, вчений-геоморфолог та тектоніст : (до 110-річчя від дня народження академіка Бондарчука В. Г.) *Вісник КДУ. Сер. геол.* 2015. № 70. С. 108–111.

— o —